

שאלה

יהודי מתפרנס מהובלות עבור נכרים. בהסכם שלו איתם כלול שיוביל בפסח במשלוחים שהגיעו לנמלים – חמץ (אטריות, פסטה) עבורם ויפרוק במחסניהם. האם הדבר מותר?

תשובה

א. פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' קלג ס"א): "כשם שאסור למכור סתם יינם ולהינות בו, כך אסור להשתכר בו. לפיכך ישראל שנשכר לעובד כוכבים לעשות לו מלאכה, אפילו בסתם יינם, או שהשכיר לו חמורו או ספינתו להוליכו בו או מרתיפו להניחו בו, שכרו אסור בהנאה. ואם נטל ממנו מעות בשכרו, שוחק וזורח לרוח או מטיל לים. נתן לו פירות, יוליכם לים המלח או ישרפם ויקבור העפר בבית הקברות. אפילו לקח בשכרו קרקע או בהמה שאינם נאסרים בהשתחווה להם ועבדן, החמירו בהם לאסרם בהנאה".

ובבית יוסף (יו"ד סי' קלג, א) באר: "כשם שאסור למכור סתם יינם ולהינות בו כך אסור להשתכר בו לפיכך ישראל שנשכר לגוי לעשות לו מלאכה אפילו בסתם יינם וכו'. בר"פ בתרא דעבודה זרה (סב.) תנן השוכר את הפועל לעשות עמו ביין נסך שכרו אסור השוכר את החמור להביא עליה יין נסך שכרה אסור ואמרינן בגמרא (שם:) דהוא הדין לסתם יינם. ומ"ש רבינו ספינתו. מפורש שם בגמרא (סב:) בעובדא דההוא גברא דאגר ארביה לסתם יינם ומשם נלמוד דהוא הדין לכל כליו שהשכירם לסתם יינם דשכרם אסור".

"ומ"ש כיצד נטל מעות בשכרו שוחק וזורק לרוח או מטיל לים. כ"כ הרשב"א (תוה"ק ב"ה ש"ב מה.) לפי שכיון שאסור בהנאה משום לתא דע"ז נוהג בהן כדרך שנוהג בע"ז שהוא שוחק וזורח לרוח או מטיל לים. והרמב"ם כתב בפ"ג (הט"ז) אם מעות נתנו לו יוליכם לים המלח". ומוסיף הב"י: "כתוב בארחות חיים (סי' כג הל' יין נסך ריש אות לב) גוי ששכר ישראל לעשות עמו ביין נסך שכרו אסור ביאר בגמרא דמשום קנסא הוא הילכך נראה לומר שאינו אסור אלא לדידיה אבל לאחרים שרי הילכך בדיעבד טוב שיקח השכר ויתננו לעניים משיניחנו לגוי, ולדעת הרמב"ם (פ"ג מהמ"א הט"ז) נראה שאסור בין לו בין לאחרים עכ"ל".

עולה ששכירות להעברת יין נסך, בין ששכר פועל בין כלי תעבורה, שכרו נאסר משום לתא דע"ז ומן התורה השכר אינו נאסר, אלא משום קנס ומשום חומרת עבודה זרה.

והעיר הש"ך (יו"ד סי' קלג ס"ק א): "כשם כו' – כלומר דל"ת כדקס"ד מעיקרא דש"ס ר"פ בתרא דעבודת כוכבים דהוי בעי למימר דיי"נ דמי לשביעית שמכירה אסור ושכרו מותר, אלא לא דמי לשביעית, אלא משום קנס החמירו ביי"נ דשכרו ג"כ אסור כדמסיק ש"ס התם. וזה פשוט ודלא כהב"ח שנדחק מאד בביאור הש"ס ומתוך כך פי' דאם נטל שכרו קודם המלאכה שכרו מותר לאחרים ע"ש".

נראה לפי דברי הראשונים שהביא הב"י, שאמנם יין נסך אסור בהנאה מן התורה, ואעפ"כ כיון שנהנה בדרך עקיפין ולא בדרך ישירה מיין הנסך, אין השכר אסור מן התורה אלא רק נאסר בקנס מדרבנן, וע"כ מחלוקת ראשונים האם לאחרים מותר ליהנות מהשכר.

ב. כל זאת לגבי ע"ז, אבל לגבי חמץ נראה שהדין שונה.

בתוספתא פסחים (ליברמן, פ"ב הי"ד) נאמר: "משכיר ישראל חמורו לנכרי להוליך עליו חמץ ממקום למקום". והביא כן המרדכי (פסחים רמז תקמט): "גם פסק רבינו אבי העזרי דמשכיר ישראל לנכרי בהמתו להוליך עליו חמץ אפילו ממקום למקום וכן משמע פ' השוכר את הפועל [ע"ז סב א] דאמר קנס הוא שקנסו חכמים בעכו"ם ויי"נ משמע דשאר איסורי הנאה שרו".

אמנם בהגהות מיימוניות (הל' חו"מ פ"א אות ג) חולק. וכך כתב: "לשון ריצב"א: מעשה בא לידי בישראל שהיה לו תנור ואפו בו נכרים חמץ בפסח והאופה גזבר של ישראל והביא לישראל שני ככרות במוצאי פסח שהשביח לו התנור ואסרתי לישראל לקבלן דלא מבעיא האי חמץ דאסור שזכה בה ישראל בשבח תנורו שכך היה מנהגם וה"ל חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אלא אפילו מעות אסור לקבל בשכרו כיון דחמץ בפסח אסור בהנאה הוה ליה משתכר באיסורי הנאה דאפילו חמץ של נכרי בפסח אסור לישראל ליהנות ממנו דלא יאכל כתיב אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואם כבר קיבל הישראל המעות מותר ליהנות מהן כדתנן מכרן וקידש בדמיהם מקודשת. ואף על גב דתנן בפ"ה דע"ז השוכר את הפועל לעשות עמו ביין נסך שכרו אסור הא אמרינן התם בגמרא קנס הוא שקנסו חכמים ביין נסך ובאיסורי הנאה אחרים דאין תופסין דמיהן לא קנסו כלל".

ולכאורה לפי הברייטא בתוספתא הדבר מותר ומדוע אסרו הריצב"א?! וכן נראה לאיסור מדברי הראב"ה (ח"ב, פסחים סי' תסא): "ובירושלמי איכא בעיא אי חמץ של נכרי בפסח

מותר בהנאה או לא, ואיפשר לאיסורא". משמע שלכתחילה אסורים חליפי איסורי הנאה אפילו ללא קנס כמו בע"ז.

ג. מן הטור (או"ח סי' תנ) נראה שאמנם זו מחלוקת ראשונים, וז"ל: "שאלה לרש"י: ישראל ועכו"ם שיש להם תנור בשותפות מהו לומר לעכו"ם טול אתה של פסח ואני אטול אח"כ והשיב שיתנה קודם הפסח ויטול דמים מאותו שבוע". ולפי"ז מותר ליהנות בעקיפין מחמץ בפסח.

ממשיך הטור: "וה"ר שמשון ב"ר אברהם כתב מעשה בא לידי בישראל שהיה לו תנור ואפו בו עכו"ם חמץ בפסח ובא האופה שהיה גזבר של ישראל והביא לו ככרות לאחר הפסח משכר התנור ואסרתי לו לקבלם לא מיבעיא חמץ שאסור שזכה בו ישראל בשכר תנורו והוה ליה חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח אלא אפילו מעות אסור לקבל בשכרו כיון דחמץ בפסח אסור בהנאה ה"ל משתכר באיסורי הנאה ואפילו חמצו של עכו"ם אסור ליהנות ממנו בפסח מיהו אם קיבל כבר המעות מותר ליהנות מהם דתנן גבי ערלה וכלאי הכרם מכרן וקידש בדמיהן מקודשת".

וכתב הבית יוסף (או"ח סי' תנ, ז): "כתב האגור (סי' תשד) דהא דמייתי רבינו תוספתא (פ"ב ה"ח) דשריא להשכיר בהמתו לגוי להוליך עליה חמץ שנמצא בתשובת הגאונים (הקצרות סי' רמג – ד) דאסור ודמו הדבר ליין נסך גם הביא ראיה לאסור מהירושלמי (פסחים פ"ב ה"ב). והריב"ש כתב בתשובה (סי' ת) על תוספתא זו אף על פי שחמץ של נכרי אסור בהנאה מותר בשכרו מפני שאינו תופס דמיו ולא אסרו אלא ביין נסך ומשום קנסא משום דחמיר שתופס דמיו ומה שהקשו בירושלמי פרק כל שעה (שם) מדתניא לא ישכיר ישראל בהמתו לגוי להביא עליה חמץ ובתוספתא תנינן משכיר אולי ברייתא אחרת היא ולמאן דאמר התם חמצו של נכרי מותר בהנאה קשיא ליה מההיא דתניא לא ישכיר ולמאן דאמר אסור לא קשיא ליה מדתניא משכיר דהתם אינו נהנה בגוף האיסור עצמו ואף לא בדמיו אלא שהדבר האסור גרם לו הנאה ומשמע לפי הירושלמי דמסיק כמאן דאמר חמצו של נכרי אסור דהא איתותב מאן דאמר מותר מההיא דלא ישכיר אדם ביתו לגוי ליתן לתוכו חמץ וכל שכן לפום גמרא דילן דליכא פלוגתא (דהא מינח) [בהא מילתא] כלל עד כאן".

ונראה שהאגור וריב"ש חלקו במחלוקת הראשונים שהבאנו לעיל האם לכתחילה שכרו אסור או שאף לכתחילה שכרו מותר.

והב"ח (או"ח סי' תנ) באר: "וימה שכתב ומיהו אם קיבל כבר המעות מותר וכו'. היינו טעמא דחמץ אינו תופס דמיו כמו ערלה וכלאי הכרם כדתנן בסוף פרק האיש מקדש (קידושין נו ב) וכבר נתבאר לעיל בסוף סימן תמ"ג (סע' ו) ואפילו הכי אסרו לכתחלה משום קנס דהוה ליה משתכר באיסור הנאה לכתחלה ודקדק לכתוב אם קיבל כבר לומר דוקא קודם שנודע לבית דין שיאסרו השכר עליו דאם הבית דין אסרוהו עליו וקיבלן אחר כך אסור ליהנות ממנו ומעשה דירקות שהתיר רבינו תם לעיל (סו"ס תמג) היינו נמי מהאי טעמא שהשפחה קנתה בלא דעת ישראל והוה ליה כמו אם קיבל כבר המעות".

ד. בשו"ע (או"ח סי' תנ ס"ג) פסק: "ישראל ואינו יהודי שיש להם תנור בשותפות, אומר לאינו יהודי קודם הפסח: טול אתה של פסח ואני אטול אח"כ".

ובסעיף ד הביא דברי הר"ש משאנץ: "ישראל שהיה לו תנור ואפו בו אינו יהודי חמץ בפסח, אפילו מעות אסור לקבל בשכרו דהוה ליה משתכר באיסורי הנאה; ואם קבל כבר המעות, מותר ליהנות מהם". ולכאורה סתירה בין שני הסעיפים.

הט"ז (או"ח סי' תנ ס"ק ג) הקשה על השו"ע: "ולפי הנראה לכאורה דל' הטור שכתב והרשב"א כתב משמע דיש פלוגתא בינו לרש"י היינו דהרשב"א אוסר ליטול הדמים שהתיר רש"י וזה אינו דרש"י התיר משום התנה קודם פסח ולרשב"א לא שייך תנאי ממילא הככרות שנאפו בפסח היו ממש של ישראל ע"כ אסור לכתחלה ליטול אפי' המעות בעדם. אלא ע"כ דעיקר הפלוגתא ע"ד שכ' הב"י בשם ריב"ש דאיכא למ"ד לא ישכיר בהמתו לעכו"ם להביא עלי' חמץ דסבר חמצו של עכו"ם אסור בהנאה ואיכא למ"ד משכיר לעכו"ם וחמצו ש"ג מותר בהנאה, מ"ה כיון דרש"י התיר ליטול דמים אף על גב דהדמים יבואו מחמת חמצו דעכו"ם א"כ ס"ל כמ"ד חמצו ש"ג מותר בהנאה, אבל הרשב"א כתב בהדיא כמ"ד אפילו בשל עכו"ם אסור וא"כ יש תימה רבתי על הש"ע שהביא בסעיף שקודם לזה דברי רש"י וכאן מביא דברי רשב"א דלרשב"א אין תקנה לתנור של ישראל אפי' בשותפו עם העכו"ם א"כ התנו בשעת קניית התנור שבשבוע של פסח יהיה של עכו"ם וכהיה דסי' רמ"ה..."

אמנם בערוך השולחן (או"ח סי' תנ ס"ה) כתב שאין מחלוקת בין שני הסעיפים ולהלכה התקבלה שיטת הר"ש משאנץ של איסור לכתחילה ליהנות משכר חמץ, ואלו דבריו: "עוד כתב בסעיף ד' ישראל שהיה לו תנור ואפו בו א"י חמץ בפסח אפילו מעות אסור לקבל בשכרו דהוה ליה משתכר באיסורי הנאה ואם קבל כבר המעות מותר ליהנות מהם עכ"ל כלומר לא מיבעיא אם הביאו לו ככרות אחר הפסח דאסור ליהנות מהם שהרי זכה בהם בפסח בשכר

תנורו וה"ל חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אלא אפילו הביאו לו מעות ג"כ אסורים בהנאה משום משתכר באיסורי הנאה ולא דמי לתנור של שותפות דהדין הקודם דהתם אינו נהנה בשל פסח דשבוע של פסח הוא להא"י ואי משום שנוטל שבוע אחרת כנגדה כבר בארנו הטעם מפני שאינו אומר לו תאפה חמץ אבל הכא שהתנור שלו לגמרי ואפו בו חמץ איך יטול שכר חמץ וישתכר באיסורי הנאה? ! אך אם קבל מעות מותר בדיעבד משום שאין חמץ תופס דמיו ואף על גב דלמחליף עצמו אסור כמ"ש בס"ס תמ"ג זהו במחליף חמץ ממש ולא בכה"ג [הט"ז סק"ג תמה דשני הדינים של סעיף ג' וסעיף ד' סותרים זא"ז ולפמ"ש אין כאן סתירה וכ"מ ממג"א סק"ד ע"ש וכ"כ בתוס' עבודה זרה ס"ב. ד"ה מ"ט].

וכ"פ בשולחן ערוך הרב (או"ח סי' תנ ס"ה).

ה. בהמשך פסק השולחן ערוך (סי' תנ ס"ה): "ויש מי שמתיר להשכיר תנורו לאינו יהודי על מנת שיאפה בו מצה, ואם יאפה בו חמץ אין זקוק לו. הגה: וכן מותר להשכיר לו בית לדור בו, ואף על פי שמכניס בו אחר כך חמץ, שרי (אגור)".

ובסעיף ז פסק השולחן ערוך: "אסור להשכיר כלי לאינו יהודי בפסח כדי שיבשל בו חמץ, אבל משכיר לו חמור להביא עליו חמץ".

ולכאורה בשתי ההלכות ישנן בעיה של הנאה מאיסורי הנאה ומדוע על אף שפסק כר"ש משאנץ בכ"ז קיבל שמותר להשכיר חמור לשאת עליו חמץ וכד'?

הט"ז (ס"ק ד) ענה: "וי"ל דשאני התם דאינו מוכח מלתא כלל שירצה ממנו העברת י"נ דיש הרבה מלאכות אחרות משא"כ בתנור דודאי לא יעשה בו העכו"ם רק חמץ ה"ל כאלו השכירו בפ' לחמץ". ולגבי בית באר הט"ז (ס"ק ה): "אבל במפרש לשום בתוכו חמץ אסור בפסח או ע"פ אבל טפי לא כ"כ ב"י". וכ"כ המג"א (ס"ק ו).

והמגן אברהם (ס"ק ה) הסביר: "ואף ע"ג דאם שכרו לעשות עמו מלאכה אחרת ואח"כ עשה עמו יין נסך שכרו אסור התם אם לא היה עושה עמו כלום לא היה משלם לו שכר ונמצא שנוטל שכר י"נ אבל הכא כיון שהשכיר לו תנורו לשבוע א' אפי' העכו"ם לא יאפה בו כלל היה צריך

לשלם לו א"כ לא שקיל שכר חמץ ולכן שרי, ומ"מ לכתחלה צריך שיאמר שיאפו בו מצה כנ"ל ברור והב"י נדחק בזה ע"ש".

וכך כתב המשנה ברורה (סי' תנ"ס"ק כה): "אבל משכיר לו חמור – שהרי לא איכפת ליה אם יאבד החמץ. והקשו האחרונים דליאסר בין בכלי בין בחמור משום משתכר באיסורי הנאה שאסור לכתחלה וכמ"ש בסעיפים הקודמים, ומסקי דדין זה הוא להאי שיטה דאין אסור להשתכר באיסורי הנאה רק בע"ז וכדומה, אבל לפי מה דנקטינן להחמיר לאסור להשתכר לכתחלה בכל מקום ה"ה דאסור גם גבי חמור להביא עליו חמץ. ודע דגם לשיטה זו דוקא שהשכיר בפירוש להביא עליו חמץ אבל אם השכיר סתם לזמן והביא עליו חמץ מותר שהרי אם לא הוליך עליו שום דבר ג"כ היה צריך לשלם לו שכרו וכמו שכתבנו לעיל גבי תנור".

ונראה לענ"ד שעקרונית, פסק השו"ע כרשב"א (או כריצב"א) שאין ליהנות אף בעקיפין מאיסורי הנאה אבל בדיעבד שכרו מותר. אולם אם יש צדדים נוספים להקל כגון שאינו משכיר לו דוקא עבור חמץ, או שאומר לגוי שמשכירו בשביל מצה, או אינו רוצה בקיומו, או בשותפות שהתנה מלכתחילה שהגוי יטול שכר פסח והוא יטול אחר הפסח (ואין לו אחריות על החמץ) כל זאת מותר לכתחילה לעשות זאת וליהנות בעקיפין משכר הנאת חמץ.

ו. אמנם כן הדין בהשכיר לנכרי כלי או בהמה אבל בשכירות אדם, כגון בשאלה שלפנינו, שהוא נהג של משאית המושכרת לנכרי להעברת חמץ כאן נראה שכל צדדי ההיתר אינם מסייעים ואפילו אם לנהג היהודי אין אחריות על החמץ והוא מבוטח אצל נכרי בפסח, בכ"ז הוא עצמו יודע ואף רשום בשטר המטען של ההובלה שהוא מוביל חמץ בפסח.

וכך כתב בערוך השולחן (או"ח סי' תנ"ס"ח): "...וכן אסור לסייע בענייני חמץ כגון לטעון על העגלה חמצו של א"י (=בחינם) שהרי הא"י מחזיק לו טובה וזהו כשכר ונמצא משתכר באיסורי הנאה [שם] ואפילו שלא בפניו דאין כאן החזקת טובה נראה דאסור דזהו כרוצה בקיומו. אך במקום צער בעלי חיים כגון שבהמתו טעונה חמץ ורובצת תחת משאה דמצוה לפרוק מחוייב לפרוק כיון שיש בזה מצות עשה דאורייתא לא חיישינן מה שיחזיק לו טובה דהוי כמו לא אפשר ולא קא מכוין דמותר [שם] כדאיתא בפסחים [כ"ה:].".

עולה, שלהשכיר משאית לגוי בפסח מותר ובהתנאה שיעביר עליה מזון כשר לפסח (אע"פ שידוע שהגוי יעביר עליה חמץ), אולם לאדם עצמו אסור להשכיר עצמו וליהנות בשכרו מחמץ.

מסקנה

אסור לאדם להשכיר עצמו למלאכה בחמץ, אולם מותר בתנאים מסוימים להשכיר לו כלים שיעשה בהם חמץ או יעבירו על ידם חמץ.